

Козюбра М. І.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО: ГАЛУЗЬ ПРАВА ЧИ ОСОБЛИВА БАЗОВА ПІДСИСТЕМА – СТРИЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРАВА

У статті піддано критичному аналізу до цього часу поширений у пострадянській, зокрема й вітчизняній, конституціоналістиці підхід до інтерпретації конституційного права як галузі національного права, що своєю чергою становить частину публічного права.

Наведено аргументи, що традиційні для пострадянського правознавства критерії поділу права на галузі та інститути – наявність у галузі права власного предмета правового регулювання, тобто якісних однорідних суспільних відносин, що регулюються відповідною сукупністю правових норм, та методу правового регулювання, тобто властивого такій сукупності норм особливого методологічного інструментарію впливу на суспільні відносини, що ними регулюються, для конституційного права методологічно непридатні. Воно виходить далеко за межі регулювання якісно однорідних відносин державного владарювання, до яких переважно зводився предмет конституційного права, а арсенал використовуваних ним методів набагато ширший від характерного для публічного права владно-імперативного методу, побудованого на відносинах субординації влади і підпорядкування. Поряд з цим методом у конституційному праві дедалі ширше використовується диспозитивний метод, основу якого становлять відносини рівності суб'єктів, координаційних зв'язків між ними, а не підпорядкування (субординації). Окрім того, конституційне право не замикається виключно межами суто національного, внутрішнього права країни. Деякі його положення мають наднаціональне значення, уособлюючи зв'язки конституційного права з міжнародним правом.

Зроблено висновок, що конституційне право за своєю онтологічною природою набагато масштабніше від традиційної галузевої диференціації права. Воно встановлює базові, відправні засади для функціонування і розвитку всіх найважливіших сфер суспільних відносин, пов'язаних насамперед з основами правового статусу особистості та роллю держави в його забезпеченні. Конституційне право становить особливу базову підсистему національної системи права, є фундаментальною основою для всіх її галузей і системотвірним стрижнем усієї національної правової системи.

Ключові слова: система права, підсистема права, предмет регулювання, метод регулювання, права людини, владарювання, публічне право, міжнародне право, фундаментальна основа.

До написання цієї статті мене спонукав загальнофакультетський круглий стіл «Принципи виборчого права та перспективи їх реалізації під час президентських та парламентських виборів 2019 року», який відбувся 7 лютого цього року в рамках Днів науки НаУКМА. З основною доповіддю на круглому столі виступив доцент кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права НаУКМА, народний депутат України декількох попередніх скликань, відомий фахівець з виборчого права Ю. Б. Ключковський. І хоч його доповідь була присвячена безпосередньо темі круглого столу, вихідні її положення виходили за межі теми.

Одним із вагомих аргументів на користь виділення вельми розгалуженої і ієрархічно структурованої системи принципів виборчого права став розгляд його доповідачем як окремої,

автономної галузі національного права. Обмежений регламент не дозволив Ю. Б. Ключковському докладніше зупинитися на обґрунтуванні цієї позиції. Проте у його фундаментальній монографії «Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні» таке обґрунтування наводиться.

Виділення виборчого права як окремої галузі права обумовлене, передусім, зростанням значення суспільно-політичного інституту виборів і, відповідно, виборчого права для функціонування сучасної демократичної держави і громадянського суспільства. Одним із наслідків такого зростання стало значне розширення обсягу суспільних відносин, що ним регулюються, та ускладнення внутрішньої структури виборчого права.

По-друге, глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, та обумовлене ними розширення діалогу між різними правовими системами призвели, з одного боку, до помітної інтеграції національних правових систем, появи у них спільних рис, що знайшло свій вияв, зокрема, в універсалізації їх принципів, а з іншого – до диференціації сфер правового регулювання і зростання поліструктурованості національного права.

По-третє, підставою для відокремлення системи норм, що регулюють виборчі відносини, від інших правових норм є якісна однорідність таких відносин, яка за традицією, започаткованою ще в першій половині ХХ ст., є визначальною ознакою формування предмета відповідної галузі права.

По-четверте, виборчому праву притаманний не тільки власний предмет правового регулювання – якісно однорідна сфера суспільних відносин, що виникають у зв'язку з підготовкою і проведенням виборів усіх типів і видів (органів державної влади, органів місцевого самоврядування та його посадових осіб), а й специфічний методологічний інструментарій регулювання цих відносин – другий визначальний критерій, за яким за традицією, що зародилася вже на початку другої половини минулого століття, відбувається поділ системи права на відповідні галузі. Принаймні, у виборчому праві специфіка методу регулювання проглядається виразніше порівняно з методами деяких інших галузей права.

По-п'яте, важливою підставою виокремлення виборчого права в автономну галузь права, як слушно зазначає Ю. Б. Ключковський, є високий «ступінь внутрішньої організації (системності) виборчого права, навіть всупереч відсутності його кодифікації» [1, с. 40].

Ще в середині 90-х років минулого століття у вітчизняному правознавстві пролунали аргументи на користь становлення такої нової галузі національного права, як парламентське право України [2, с. 138–143]. Поряд із вельми широким переліком якісно однорідних відносин, що становлять предмет регулювання парламентського права – основних функцій та повноважень парламенту, його структури, організації діяльності парламенту та його допоміжних органів, парламентської процедури тощо, а також специфіки методів регулювання парламентських відносин, одним із вагомих аргументів на користь цієї позиції став досвід деяких зарубіжних країн, правові системи яких належать до сім'ї континентального права, зокрема Франції, ФРН та ін., де такі галузі вже фактично сформувалися

[3; 4]. З того часу кількість прихильників виокремлення парламентського права в автономну галузь національного права зросла.

Низка як вітчизняних, так і зарубіжних правознавців активно обстоюють також самостійність судового права як галузі національного права. Під судовим правом у цьому разі розуміють не характерне для сім'ї загального права «суддівське право» (judge made law), тобто право, створене суддями, а систему юридичних норм, предметом регулювання яких є порядок формування та статус органів судової влади, їх структура, організація та порядок функціонування, відносини між судом та іншими органами державної влади, статус суддів та інших посадових осіб судового відомства, їх забезпечення тощо [5; 6, с. 24, 28 та ін.], тобто ті відносини, засади регулювання яких встановлені конституцією. Галузі судового права властива не тільки якісно однорідна сфера суспільних відносин, які регулюються ним, а й специфіка методів регулювання та високий ступінь внутрішньої організації судового права, про що свідчить, зокрема, його кодифікація в низці держав (у Бельгії, наприклад, діє Судовий кодекс, у Франції – Кодекс про судоустрій і т.д.).

Нарешті, порівняно недавно виокремилося і за аналогією з низкою європейських держав фактично офіційно визнане окремою галуззю вітчизняної системи права муніципальне право. Підтвердженням цього може слугувати включення його до номенклатури спеціальностей із захисту кандидатських і докторських дисертацій під номером 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право». Розташування його в одному з конституційним правом ряду номенклатури спеціальностей є доказом того, що воно «виросло» саме з конституційного права.

Набагато раніше від нього відокремилися, перетворившись у самостійні галузі національного права, адміністративне право, фінансове право та ін.

Викладене дає підстави вважати, що процес поліструктуризації національних систем права, зокрема шляхом відокремлення від конституційного права нових галузей права, триватиме й надалі.

У зв'язку з цим постає цілком логічне запитання: що залишатиметься в такому разі за предметом конституційного права?

За усталеною традицією конституційне право у вітчизняній (та й не тільки вітчизняній) науковій літературі, підручниках і навчальних посібниках з конституційного права розглядається як галузь національного права поряд із такими галузями, як адміністративне, цивільне, кримінальне право та ін.

Щоправда, галузь конституційного права, на відміну від інших його галузей, часто супроводжується епітетами «провідна», «ключова», «центральна», «інтегруюча» тощо. Іноді її взагалі інтерпретують як «надгалузь», норми якої одночасно наявні у всіх галузях права [7, с. 241].

За тією ж традицією конституційне право захищають до галузей публічного права, тобто тієї підсистеми права, яка регулює відносини, пов'язані зі здійсненням публічної влади – державної влади та місцевого самоврядування.

Підставами (критеріями) для виокремлення певної сукупності правових норм у галузь конституційного права, як і інших галузей права, вважається наявність у цієї сукупності норм спільного предмета регулювання, тобто якісно однорідних відносин, що ними регулюються, та методу правового регулювання, тобто засобів, способів і прийомів впливу держави на суспільні відносини, що становлять предмет конституційного регулювання.

Якщо звернутися до аналізу визначень предмета конституційного права, наведених як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі, то не можна не помітити, що ці визначення істотно розрізняються не тільки за мовно-стилістичними ознаками (що цілком природно, оскільки вони виражають індивідуальні уподобання їхніх авторів), а й за змістом. За традицією (знову доводиться використовувати це слово), яка веде свій початок ще з часів домінування в континентальній Європі назви сфери регулювання суспільних відносин, пов'язаних з організацією і функціонуванням державної влади, та відповідної їй сукупності норм – «державне право», чимало конституціоналістів зводять предмет конституційного права переважно до відносин владарювання. Проте більшість спеціалістів з конституційного права, усвідомлюючи сумнівність такої позиції з огляду на істотне розширення сфери конституційного регулювання в сучасних умовах порівняно з першими конституціями США і Європи, підходять до визначення предмета конституційного права дещо, а нерідко й суттєво, по-іншому. Одні з них, вважаючи, що публічно-правові галузі права регулюють відносини державного владарювання, тобто суспільні відносини, пов'язані з організацією і здійсненням влади в державі, предметом конституційного права охоплюють лише ті з них, що реально мають політичний характер, при цьому розглядають їх «у контексті визнання людини найвищою цінністю і належного забезпечення прав людини» [8, с. 6]. Інші на перший план у предметі конституційного права висувають не відносини владарювання, а взаємовідносини особи і держави або й взагалі відносини щодо

охорони прав і свобод людини [9, с. 9–10]. Ще інші вважають, що предметом конституційного права є «політичні та інші найважливіші (підкреслення моє. – М. К.) відносини, зміст яких полягає в утвердженні та гарантуванні конституційних прав і свобод людини, реалізації публічної влади..., а також забезпеченні взаємодії громадянського суспільства з державою на паритетних засадах» [10, с. 14]. Нарешті, серед зарубіжних (пострадянських) і вітчизняних конституціоналістів є й ті, які вбачають специфіку предмета конституційного права в тому, що його норми регулюють основи правового статусу людини, громадянина і їхніх добровільних об'єднань, основи взаємозв'язків особистості – колективу – держави – суспільства, організації державної влади, а також основи відносин у всіх сферах життєдіяльності суспільства – політичній, економічній, соціальній, духовній [11, с. 20, 21; 12, с. 3], або ж до предмета конституційного права відносять усі «суспільні відносини, які не можуть бути ефективно врегульовані іншими соціальними нормами» [13, с. 268].

Навіть цей, неповний перелік визначень предмета конституційного права свідчить про те, що відносини, які він охоплює, не є «якісно однорідними», що вже саме собою ставить під сумнів інтерпретацію конституційного права як галузі права.

Відчуваючи вразливість такого традиційного підходу до визначення природи конституційного права, деякі конституціоналісти, залишаючись на позиції його інтерпретації як галузі національного права, в такій неоднорідності предмета конституційного права намагаються вбачати істотну особливість цієї галузі порівняно з іншими галузями права [14, с. 67], акцентувати увагу на тому, що воно, мовляв, «за своєю структурою... в цілому відтворює систему національного права» [15, с. 9], є загальною частиною всіх інших галузей права тощо. Ю. Б. Ключковський, який, як зазначалося, обстоює позицію про автономність виборчого права як галузі, взагалі ставить під сумнів єдність предмета конституційного права, наголошуючи на його багатопредметності і доцільності, з огляду на це, виокремлення цілого переліку його предметів [1, с. 38–39].

Не менше запитань виникає з виокремленням специфічного методу конституційно-правового регулювання. У конституційному праві використовується практично весь арсенал засобів, способів і прийомів регулювання суспільних відносин, притаманних праву:

– імперативних, владно-авторитарних, побудованих на відносинах субординації, які

знаходять свій вияв насамперед у «вертикальних» відносинах, пов'язаних з організацією виконавчої влади, вимогах до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб діяти лише на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені конституцією і законами, тобто виключно на основі дозвольного типу правового регулювання – «дозволено лише те, що прямо передбачене законом»;

– диспозитивних, побудованих на засадах автономії, юридичної рівності суб'єктів, координаційних зв'язків між ними, які передбачають можливість врегулювати відносини на основі загальнодозвольного типу регулювання, тобто за принципом «дозволено все, що прямо не забороняється законом», який поширюється насамперед на громадян.

Пошуки особливих відмінностей у методах конституційного регулювання у тому, що конституційне право:

– «регулює найважливіші політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) й інші тісно пов'язані з ними суспільні відносини, що є предметом конституційного права» [10, с. 16];

– «сприяє реалізації інтегративної функції конституційного права щодо інших галузей національного права» [10, с. 16],

або ж:

– у колі суб'єктів, яких держава визнає правоздатними і дієздатними;

– у порядку встановлення та здійснення юридичних прав і обов'язків суб'єктів [9, с. 10–11] тощо, як це часто трапляється в підручниках з конституційного права, виглядають доволі непереконливими і фактично безперспективними. Вказані «особливості методу конституційного права» насправді стосуються або предмета конституційного права, ще раз підтверджуючи якісну неоднорідність суспільних відносин, що ним регулюються, або ж інших особливостей самого конституційного права, але аж ніяк не особливостей його методу.

Навряд чи можна погодитися з поширеною думкою про те, що владно-імперативний метод, який базується на відносинах влади і підпорядкування, є «панівним» у конституційному праві. Адже важко назвати відносини між законодавчими, виконавчими і судовими органами чи відносини між державою і місцевим самоврядуванням відносинами субординації (підпорядкування), як це було в минулому, особливо за радянських часів, коли діяв так званий принцип демократичного централізму. Тим більше це стосується відносин між громадянином (людиною) і державою. У регулюванні всіх цих відносин дедалі ширше

використовується диспозитивний метод, основу якого становлять відносини координації, а не підпорядкування. Цей метод дедалі помітніше проникає навіть у сферу виконавчої влади, де відносини субординації залишаються і, вочевидь, залишатимуться надалі домінуючими.

Акцентування основної уваги у визначенні предмета конституційного права на державно-політичних відносинах владарювання, навіть із відповідними застереженнями – це, по суті, відлуння попереднього державноцентристського підходу до інтерпретації суспільних відносин, що виникають у зв'язку з організацією і функціонуванням державної влади, започаткованих позитивістськими концепціями. Такий підхід знайшов відображення у вже згадуваній назві відповідної сукупності норм, що регулюють ці відносини, – державне право.

І хоч ця їхня назва за традицією досі зберігається в деяких країнах, більшою чи меншою мірою наповнюючись новим, сучасним змістом, концептуально державне право і конституційне право не слід ототожнювати, як це відбувається у вітчизняній (та й певною мірою зарубіжній, особливо пострадянській) літературі з конституційного права. Не можна не погодитися у цьому плані з думкою відомого німецького конституціоналіста К. Хессе, який ще у 80-х роках минулого століття писав: «Державне право не ідентичне конституційному, оскільки останнє відноситься не лише до держави, але й до суспільного життя в цілому (власність, сім'я, гідність людини), хоча, з іншого боку, у конституційному праві містяться засади державного» [16, с. 29].

Поділяючи думку К. Хессе про те, що в конституційному праві містяться саме засади державного права, а не всі норми, які регулюють відносини державного владарювання, слід додати, що ці засади в конституційному праві побудовані на принципово відмінній від юридичного позитивізму, людиноцентристській методологічній основі. Як слушно наголошував один із творців доктрини «Rule of law» – верховенства права і сучасного конституціоналізму – визначний англійський конституціоналіст Альберт Дайсі, права і свободи особи є «основою, а не результатом права країни», а правила, що складають конституційний кодекс, являють собою «не джерело, а наслідок прав осіб» [17, р. 232]. Хоча ці висновки А. Дайсі робив на основі порівняльного аналізу британської конституційної системи і конституційних систем континентальної Європи, нині вони сприйняті всім європейським співтовариством.

Саме невідчужувані права і свободи людини, як показує досвід сучасних розвинутих країн,

визначають організацію і функціонування державного механізму, складають основу «стримувань і противаг» державній владі, яка завжди схильна до виходу з-під контролю суспільства. Це той обмежувальний бар'єр, який не може бути подолано на власний розсуд ні законодавчою, ні виконавчою, ні судовою гілками влади. По суті, права і свободи людини становлять першоджерело права, зокрема конституційного.

Визначальна роль невідчужуваних прав і свобод людини щодо обов'язків держави, організації і функціонування її механізму прямо зафіксована в Конституції України, у частині другій ст. 3 якої говориться: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Така людиноцентристська спрямованість Конституції дає підстави констатувати, що:

– по-перше, вихідними, визначальними для конституційного права є людина та відносини, пов'язані з гарантуванням її прав і свобод. Відносини владарювання вторинні, похідні від них і підпорядковані їм. Від того, наскільки вони людиноспрямовані («людиноцентричні»), залежать не тільки життя і здоров'я, недоторканність і безпека кожної людини, її гідність, а й стан громадянського суспільства в цілому, його духовна атмосфера;

– по-друге, конституційне право за своєю природою і змістом виходить далеко за межі публічного права. Тому немає підстав беззастережно відносити його за попередньою традицією (за аналогією з державним правом) до публічного права. Поділ системи права на публічне і приватне право в сучасних умовах його дедалі помітнішого «олюднення» стає все більш умовним. Знайти сьогодні «чисту» галузь права, яка захищала б виключно публічний чи приватний інтерес, практично неможливо. Тим більше це стосується конституційного права. Засади конституційного ладу – однієї з визначальних категорій конституційного права – встановлюють базові, відправні начала для **функціонування всіх сфер суспільних відносин і всіх галузей права:**

- конституційні засади власності становлять базу для цивільного права;

- засади формування уряду, його повноважень, відносин із підпорядкованими йому органами виконавчої влади та іншими інститутами – для становлення і функціонування інститутів адміністративного права;

- принцип вільного вибору праці та можливості заробляти нею собі на життя – для трудового права;

- принцип рівних прав подружжя у шлюбі та сім'ї – для сімейного права;

- принцип, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду – для кримінального і кримінально-процесуального права;

- засади рівності перед судом та незалежності, безсторонності суду й суддів – для галузей процесуального права;

- принцип *non bis in idem* – неможливості притягнення до юридичної відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення – для всіх галузей права і т.д.

Конституційне право не тільки встановлює відправні начала (засади) для функціонування вже усталених традиційних галузей права, а й закладає основи для формування нових його галузей – як названих вище виборчого права, парламентського права, судового права, так і майбутніх. Безперспективно «утримувати» ці нові утворення в межах конституційного права як його підгалузей чи інститутів. По-перше, традиційні підходи до конструювання структури конституційного права за принципом «російської матрьошки» – комплексна галузь або ж «надгалузь», яка інтегрує в собі суміжні галузі (на кшталт названих), що своєю чергою поділяються на підгалузі і субінститути, які містять низку простих інститутів, що складаються з правових норм, методологічно застаріли і в конституційному праві не працюють. Вони не враховують зростаючого динамізму сучасного суспільного, зокрема політичного, життя і обумовлених ним суттєвих змін у сферах, обсязі і змісті конституційного регулювання та процесів поліструктуризації національних систем права.

По-друге, виокремлення названих, а в майбутньому й інших галузей як автономних дає змогу конституційному праву звільнитися від претензій на всеосяжність, універсальність регулювання навіть тих відносин, які мають політичний характер, зосередившись переважно **на засадах їх регулювання.**

По-третє, слід враховувати, що поділ системи права на галузі та їх об'єднання – публічне і приватне право, типовий для континентальної правової сім'ї, властивий не всім правовим сім'ям. Утім, це не заважає конституціоналістам – представникам цих правових сімей плідно розвивати конституційне право та визначати

його місце в національній правовій системі. Прикладом може слугувати правова система Великої Британії, якій, на відміну від правових систем сім'ї континентального права, ніколи не було властиве виокремлення сукупності норм, що регулюють відносини владарювання, в автономну галузь державного права чи підсистему публічного права. Вони завжди розглядалися і розглядаються в ширшому контексті – конституційного права, предмет якого не зводиться до регулювання відносин владарювання. Та й у підручниках з конституційного права, виданих у країнах, правові системи яких належать до континентальної правової сім'ї, включно з постсоціалістичними країнами (за винятком більшості пострадянських), його характеристики як галузі національного права нині майже не знаходимо [18–20], хоч державне право за традицією відносять до публічного права [21, S. 17–20].

Отже, предметом конституційного права, з одного боку, охоплюється не весь комплекс (обсяг) відносин навіть політичного характеру, а тільки ті з них, які є базовими, визначальними для цієї сфери життєдіяльності. З іншого боку, предмет конституційного права не обмежується політичними відносинами владарювання. Конституційне право визначає базові, вихідні засади регулювання у всіх інших найважливіших сферах життя суспільства і держави, насамперед пов'язаних з основами правового становища особистості та роллю держави в його забезпеченні.

Такий підхід не тільки не призводить до розмивання предмета конституційного права, а навпаки, робить його більш визначеним і динамічним. Він дає змогу вводити в орбіту конституційного права нові відносини, підвищений суспільний інтерес до яких обумовлений сучасними викликами – необхідністю захисту довкілля, забезпечення екологічної, інформаційної та іншої безпеки тощо. Як показує досвід зарубіжних країн, встановлення базових засад регулювання цих та інших нових відносин доволі часто стає предметом конституції і, відповідно, конституційного права. У конституційному праві Австрії, наприклад, спеціальна увага приділяється такій поки що екзотичній для вітчизняного конституційного права сфері, як захист тварин (Tierschutz) [18, S. 65–66].

Розкриваючи природу сучасного конституційного права, потрібно звернути увагу на ще одну його надзвичайно важливу особливість – вихід за межі суто національного, внутрішнього права країни.

Якщо предмет регулювання більшості конституцій XVIII–XIX ст. обмежувався головним чином положеннями, що стосувалися організації державної влади та прав і свобод громадян, то згодом до них додалися положення, присвячені зовнішньополітичним функціям держав. Уперше такі положення з'явилися в Конституції Франції 1791 року. Щоправда, вони стосувалися виключно відмови Франції від загарбницьких війн.

Питання війни і миру та способів вирішення міжнародних спорів переважали також у конституціях наступних історичних періодів. Тільки після Другої світової війни в конституціях стали з'являтися положення, що закріплюють ширший спектр принципів міжнародного права. Майже всі сучасні конституції проголошують підпорядкованість своєї зовнішньополітичної діяльності загально визнаним принципам і нормам міжнародного права, хоч здебільшого і не закріплюють їх перелік. Цього правила дотримується також Конституція України (ст. 18).

Переважає більшість конституцій містить також засадничі положення, що стосуються порядку укладення і ратифікації міжнародних договорів та їхнього місця в національній правовій системі (ст. 9 Основного Закону України) тощо. Це свідчить про те, що деякі положення конституцій і, відповідно, конституційного права мають наднаціональне значення, уособлюючи його зв'язки з міжнародним правом. Їм зазвичай, на відміну від вітчизняних підручників, приділяється доволі значна увага в підручниках з конституційного права, виданих у західних країнах [18, S. 78–112].

Це є додатковим аргументом на користь спрощеності розгляду конституційного права виключно як галузі національного права.

З викладеного можна зробити висновок, що конституційне право за своєю природою набагато масштабніше за сферою свого регулювання та методами від традиційної галузевої диференціації права, воно становить особливу базову підсистему національного права, його фундаментальну основу, є системотвірним стрижнем усієї правової системи.

Такий підхід до розуміння природи конституційного права потребує, звісно, переосмислення його структури та корегування програми відповідного навчального курсу для студентів, а також методики його викладання. Проте це вже інша тема, обговорення якої може бути продовжене на сторінках «Наукових записок НаУКМА. Юридичні науки».

Список використаної літератури

1. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні : монографія. Київ : Ваіте, 2018. 908 с.
2. Городецький О. В. Парламентське право України: процес становлення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 4–5 : Правознавство : зб. наук. праць. Чернівці : ЧДУ, 1996. С. 138–143.
3. Урьяс Ю. П. Парламентское право ФРГ. *Очерки парламентского права (зарубежный опыт)* / Под ред. Б. Н. Топорнина. Москва : ИГП РАН, 1993. С. 135–178.
4. Крутоголов М. А., Ковлер А. И. Парламентское право Франции. *Очерки парламентского права (зарубежный опыт)* / Под ред. Б. Н. Топорнина. Москва : ИГП РАН, 1993. С. 84–134.
5. Бойко В. Ф., Євдокимов В. О., Юлдашев О. Х. Право людини на правосуддя (Судове право України) : навч. посіб. Київ : Варта, МАУП, 2003. 256 с.
6. Прилуцький С. В. Вступ до теорії судової влади: суспільство, правосуддя, держава : монографія. Київ : Юрид. думка, 2012. 317 с.
7. Общая теория государства и права. Академический курс : учебник для вузов. Т. 2 : Теория права / Отв. ред. М. Н. Марченко. Москва : Зерцало, 1998. 620 с.
8. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн : підручник. Київ : Ін Юре, 2015. 315 с.
9. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 509 с.
10. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Ліра-К, 2016. 616 с.
11. Чиркин В. Е. Конституционное право России : учебник. 6-е изд. Москва : НОРМА, 2009. 495 с.
12. Вітик І. Р., Вітик Ю. І. Конституційне право України : навч. курс. Київ : Вадим Карпенко, 2012. 690 с.
13. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції. Ужгород : Ліра, 2009. 372 с.
14. Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право России : учебник. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : ТК Велби, Проспект, 2007. 592 с.
15. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : акад. вид. Харків : Право, 2009. 466 с.
16. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ. Москва : Юрид. лит., 1981. 368 с.
17. Dicey A. V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 1959 (1961). 435 p.
18. Berka W. Verfassungsrecht: Grundzüge des österreichischen Verfassungsrechts für das juristische Studium. Verlag Österreich, 2016. 633 S.
19. Polskie prawo konstytucyjne. W. Skrzydło (red.). Lublin, 2008. 476 s.
20. Garlicki L. Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu. Wydanie 14. Warszawa, 2010. 445 s.
21. Katz A. Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht. C.F. Müller, 2010. 446 S.

Mykola Koziubra

CONSTITUTIONAL LAW: THE FIELD OF LAW OR A SPECIFIC BASIC SUBSYSTEM BEING A SKELETON OF NATIONAL SYSTEM OF LAW

The article critically analyzes an approach to the interpretation of Constitutional Law as the field of national law and a subsystem of public law still popular in post-Soviet and national Constitutional scholarship.

The author provides arguments on methodological inadequacy of traditional post-Soviet legal criteria of the division of law into branches and institutes. The availability of the subject of legal regulation (homogenic societal relations regulated by a number of legal norms) and the method of legal regulation being an instrument of the influence on societal relations being regulated by those, in each branch of law. It highly exceeds the borders of legal regulation of state governance homogenic relations being the subject of Constitutional law in the past. The scope of methods applied by it is much wider than the traditional public law imperative method built on the relations of power subordination. Therefore, in addition to the abovementioned method, Constitutional law frequently applies the dispositive method based on the equality of relations between the coordinated subjects on the contrary to subordination. Moreover, Constitutional law does not limit itself to the scope of national, internal law of the country. Its certain provisions have a supranational status bearing the ties of Constitutional law with International law.

The article concludes that basing on its ontological nature, Constitutional law occupies a wider scope than it has traditionally been viewed and differentiated. It establishes basic, starting principles for the functioning and development of all the most important areas of societal relations linked primarily to the basics of legal status of the individual and the role of the state in its assurance. Constitutional law makes a specific basic subsystem of the national legal system and provides a fundamental basis for all of its branches as well as acts as a system-building pivot for the whole national legal system.

Keywords: system of law, subsystem of law, object of regulation, method of regulation, human rights, power, public law, international law, fundamental basis.

Матеріал надійшов 13.03.2019